

Levél barátomnak arról, hogy a tudás sokféle

„...várom, hogy a tearózsa
kinyíljon az aszfaltkövön...”

(Tamkó Sirató Károly:
Bőrönd Ödön)

Kedves Ödön! Be kell számolnom egy új, számomra tetszetős könyvről. Már a külseje is szép, a külső borító művészi (Horváth Kornél jegyzi). A 369 oldalas vaskos kötetet légiessé teszi a nyomdatechnika, amely a szekszárdi Séd Nyomda Kft. munkája (egykor szekszárdi tanárkodásom okán jóleső felfedezés). Az indító kép lebegésre hív: kötélen járás az univerzumban, le is eshetünk, de azért haladjunk, hangolódjunk a létre. A szerkesztők, Gábor György és Vajda Mihály sokféle tudást biztosítanak fogódzóul, no meg védőhálóként... ha mégis. A könyvet jó kézbe venni, dolgozni is lehet vele. A költői cím: *A lét hangoltsága*, a képiséggel motivál, a *Tanulmányok a tudás sokféleségéről* alcím bátorít.

A tudás többféle, még a filozófiai tudás is. Ezt jó hallani. A kötet ugyanis a „filozófiai tudás és általában a tudás 'sokszínűségének' jegyében született” – rögzíti a szerkesztői előszó. Az MTA Filozófiai Kutatóintézete munkatársainak írásai mellett olyan vendégszövegek is helyet kaptak, amelyek gondolkodásmódja közelít a „házigazdák” felfogásához. Szerkesztileg négy egységből áll a kötet. Az első: Történet- és vallásfilozófia (hat), a második: Metafizika, fenomenológia, nyelv- és politikafilozófia (ugyancsak hat), a harmadik: Művészetfilozófia, magyar filozófia- és eszmetörténet (nyolc), a negyedik: Tudomány- és kommunikációfilozófia (öt tanulmánnyal). Huszonöt írás, huszonöt szerzővel. A szerkesztők kristálytisztán bejelentik a szándékukat: „Egyenesen örület, s a filozófiai látásmódnak, azaz a filozófia lényegének teljes ignorálása, egyszóval a filozófia halála, ha a filozófiát mesterségesen, kívülről, valamilyen intézményesített hatalmi vagy parancsszóval 'egydimenzióssá' kísérelnék meg tenni, hogy megfeleljen a modern (azaz épp a legmodernebbnek hitt és megfellebbezhetetlennek, vagyis intézményesen kanonizáltak remélt) tudományosság követelményeinek”. És nem is szeretnék, ha megfelelné annak. Ezt még jobb hallani. És nincsenek kétségeik afelől, hogy a filozófia soha nem tud napra kész válaszokat adni, ez totális félreértés („primitívség”), mondják, de bíznak a filozófia hagyományaiban, hogy fontos szerepet fog játszani abban, hogy a „kulturált ember elgondolkozhasson azon, ami körülveszi”.

A sokféle anyagból néhány – nem véletlenül – kiragadott téma. A másság filozófiája a filozófiai másság problematikája jelenik meg Vidrányi Katalin személyiségében, munkásságában (Ferencz Sándor írása). A nagyközönség számára eleddig ismeretlen filozófus életútja kapcsán az ember mélyen el-

gondolkodik következetességen, erényen, tartáson és „ellenzékeségen”. Hogy mondta a negyvennyolc évesen elhunyt Vidrányi Katalin? „Én nem az ő eretnekük vagyok.” Tanulságos az is, ami „az ezerkilencszázhetvenes évek elején” történt: filozófusok eltávolítása az akadémiai munkahelyekről, illetve az elbocsátások indoklása (Békés Vera).

Fontos az újbóloldal és a filozófia kapcsolatának megjelenése. Kovács Gábor a hetvenes évek eleji viszonyt elemzi, s jó hogy eszünkbe juttatja: már ekkor szükség volt (lett volna) a „marxista filozófia pluralizálására”, amit éppen az idős Lukács György fejtett ki 1968-ban. Ez nem volt könnyű, több oknál fogva, amit jelez a kötetbeli szerkesztés azzal is, hogy e fejezetben nyolc (a legtöbb) tanulmány foglalkozik-gyűrűköt a problémakörrel. Súlyát talán azzal is érzékeltetve, hogy itt, mint a fejezetcím jelzi: „Történelemre vonatkoztatott és politikumba átültetett áldozathozatali etikáról” is szó van. Pedig, ha a politikafilozófia modernizálásáról beszélünk, sőt: modernizálni kívánjuk, akkor határozottabbnak, „pragmatistábbnak” kell lenni. Erre Codruța Cuceu hívja fel a figyelmet, amikor John Dewey-ra hivatkozva a politika, a nyilvánosság és az állam viszonyát fejtegeti. Ezek szerint „az államnak nem szabad ideológiát követnie, nem szabad, hogy valamely politikai filozófia vagy politikatudomány határozza meg. Ez utóbbiaknak az feladatuk, hogy „segítséget nyújtsanak olyan módszerek megalkotásában, melyek révén kevésbé vakon, kevésbé a véletlen kegyelméből, értelmesebben kísérletezünk majd”. És ebben benne van a lehetőség, hogy az ember képes lesz tanulni hibáiból és hasznosítani tudja eredményeit. Persze amerikai pragmatizmusról van szó, melyre hatott a kontinentális filozófia, s azzal összhangban még inkább sikerül kimutatni, hogy „a politikai spekulációnak politikainak kell maradnia, nem pedig metafizikaivá vagy mitológiaivá válnia”. Hozzáteszi: ha nem így történ volna, akkor a XX. század története is másképpen nézne ki. Szóval, hogy a filozófia se „ágyazódjon be” a politikába (noha egyes képviselőik itthon szívesen részt vállaltak volna az osztályhatalomból). E fonalon meg kell említenünk Leo Strauss nevét, aki egyetlen egyszer, egyetlen tanulmányban fordul elő (103. oldal), s ki-nek *Természetjog és történelem* című híres művével is érvel Turgonyi Zoltán, amikor igennel válaszol arra: *Vannak-e európai értékek?*

A megismerés metodikáiban kérdéses az abszolút bizonyosság, működnek a „hitokozó folyamatok”,

munkálnak a hitek. A tudás, a tudomány megbízhatósága, erénye mindig vitatéma, eligazodásra a „demarkációs kritériumot” vezeti be Laki János. „Az erényepisztemológia által megfogalmazott demarkációs kritérium tehát egy speciális kognitív proceszus által előírt eljárásmodot tekint a tudományosság feltételének”. Azaz bízunk inkább a tudósokban, mint a mágusokban, mondván, a tudományos megalapozottság tekintetében hagyatkozunk „az e folyamat működtetésére specializálódott, legmegbízhatóbb társadalmi intézményre”. De az univerzum mai mozgását érzékelve, a tudások elbizonytalanodnak, s felvetődik: hol „végződik a tudós és hol kezdődik a mágus”. (A katasztrófákat átélő ember mágusért kiált.) Székely László Blaise Pascal mondását adja tanulmányának mottójául. „E végtelen térségek örök hallgatása rettegéssel tölt el.” Mára a hallgatást robbanások váltják, a „mély unalom” kizárt, a helyzet még inkább igényli a nyitást az élet értelmének másfajta boncolgatására, immár Pascal végtelen térségei és a Földön kívüli élet felé...

A globalizáció sokfélesége többszínű filozófiát hordoz és igényel. A lét hangolódna az egységesülő folyamatokra, de nem talál kapaszkodót. A filozófiák egy része szakítani akart a klasszikus filozófiával, és görcsösen ragaszkodott a marxizmushoz, miközben minden változott. A filozófia nyitását más diszciplínák megjelenése is szorítja, például a társadalomantropológia, amely egyenesen arra int: „Óvakodjunk a filozófiától!”. Indok: a filozófia és az általa kelte viták csak „felborítják az univerzum rendjét, amelyben ezentúl a tényeknek kell uralkodniuk”. Tehát, már nem járható az az út, nem vállalható az a filozófiai attitűd, amikor a társadalomtudós eljátszik a gondolattal: milyen jó kaland lett volna, ha az elméleti spekulációk a társadalmi gyakorlatban életre kelnek. Coûte que coûte, kerül, amibe kerül, de olyan szép volt... A spekuláció kapcsán szükséges megjegyezni, hogy e fogalom más „erőterben” más értelmet kap: a pénzügyi világban „bennevalóként” létezik, a tőzsdespekuláció, ha nyer, ha veszít, él és virul – hoz és visz, élte. Itt nem filozófiai spekulációról van szó, itt a spekulációnak van filozófiája.

Kezdjük tehát az alapoknál, serkent a kötet, s kijelöli: az alaphangoltságot kívánja felébredtetni, ami tulajdonképpen a „filozófia kezdetét” jelenti. Ezt hangsúlyozza a főcímmel választott tanulmány címe, amelyben Vajda Mihály a heideggeri tételeket fejti ki. Az alaphangoltságok közül a szorongás, unalom mély unalom kérdésköre kerül elő, alaposabban: az unalom. Az ember igenis menekül, mégpedig a „maga átlagos mindennapiságába, a *das Man*, az akárki diktatúrájába”. Vajda itt hangsúlyozza, hogy Heidegger ezt nem minősíti „leküzdendő rossznak”, és a mindennapok sivárságát nem írja a modernitás számlájára, amit egyes marxisták megtettek, ily módon próbálva „tőkét kovácsolni maguknak Heideggerből”. A recenzió szabadságtól vezetve, e tanulmány kapcsán inkább a „hangoltság” felé vennénk utunkat, melyet 1996-ban már alaposan

tárgyalt Schwendtner Tibor, aki a tanulmánykötetnek nem szerzője, de fontos kritikusaként működött közre. (Amiért a szerkesztők hálójukat fejezik ki.) A *Lét és időben* bevezetett hangoltság az emberi ittlét kinyitottságának egyik alpmódját hivatott jelölni. Az a filozófiai jelentősége, hogy „az Heidegger szerint a megértéssel és a beszéddel egyformán eredeti módon, az ember világra nyitottságát alkotja, azaz az ember önmagához, az embertársaihoz és a dolgokhoz való viszonyainak levezethetetlen mozzanatát képezi”. Hamvas Béla is nagyra értékelte e fogalmat, aki már 1960-ban ezt írja: „Heidegger megfogalmazásából is kitűnik, hogy a jelenvaló lét eredendő struktúrájára a hangoltság feltárulásában talál rá.” „Hangolt-lét”: erre kellene rávenni-rávenni az embert. A ráhangolás most különösen fontos, mert, ahogy Vajda Mihály a tanulmányt zárja: sikerül-e tudatosítani, „... ha az ember lényegére kérdezzük, *mi magunkra* kérdezzük”. S egyáltalán: tudunk-e, akarunk-e feltenni ilyen kérdéseket? Ezen a nyomvonalon eljutunk a *felelősség* fogalmához, gyakorlati jelenvalóléte odébb van, több tényező, a filozófián túlmutató. (A felelősség kapcsán a pontos névmutatóban nem találjuk Sartre nevét, de a sokszínűség okán a sajátunkban tároljuk. S ha már itt tartunk, már csak a „tények” kedvéért, végezzünk egy kis számszaki pillantást a változatos névmutatóra: a „nyelvjátékok” helyett, mit mutatnak a számjátékok. A klasszikusok közül Arisztotelész: 10, Kant: 10, Nietzsche: 9; a történelmi ívek sodrában Marx: 10, Krisztus: 6, Lukács György: 6, Márkus György: 12, Heller Ágnes: 12, Bergson: 2 alkalommal fordul elő. Hát, ki itt a Krisztus? Ki itt a klasszikus? Akar-e a filozófia „teremteni”?)

A beállítódás kialakításának feladataként tehát adódik – Heidegger szavaival – egy alaphangoltság felébredtetése. Mire való az iskola? Zsolnai József, a neves pedagóguskutató állítja: „A magyarságnak nincs filozófiai kultúrája”. Az iskolából a filozófiai tudást, a filozófiatanítást hiányolja, és ezt pótolandó – sok évtizedes kísérlettel – tizenéves tanulók körében fölmutatja az általuk végzett tudományos munkákat. Mert kiderült: „a tudományos jellegű korai alkotás univerzális képesség”. És lesz egyszer nálunk is filozófiai érettségi, mint a francia középiskolákban? Demokratizálódik a filozófia? Lesz magyar pragmatikus filozófia?

A kötet tanulmányai forrongást (kellő alkotói szorongást is) szítanak. Tessék bővíteni a gondolkodás mezejét: összevetni a kötetben lévő felfogásokat, irányokat, felfedezni a természetfilozófiát, újra és visszatérően rágódni a természettudományos elmékedéseken! Unalom kizárva! A sokféleség bátorít, kötelez, kedvez a szándéknak (és lehetőségnek). Bárátom, üss össze hát saját filozófiát! Keresd a választ, hogy neked nyíljon a „sárga rózsa”, hogy tudd, miért ülsz a bőrdöngön, a Köröndön! Kedves Ödön! Ha csak ülsz a bőrdöngön, a Köröndön, ne várj arra, hogy a tearózsa kinyíljon az aszfaltkövön, a Kaláka együttes is erre bíztat dalával.

Sz. Tóth Gyula